

פורים: גלוי עומק היחס והאור מתוך עומק החשיכה והברידות

שבת פח.

רש"י שם

עבד שמכרו רבו - ומאחר שמכרנו הקב"ה לנוכדנצר וגרשנו מעליו יש לו עלינו כלום:

שיר השירים רבה ד

דרבי לוי אמר (ישעיה נד, א): כי רבים בני שוממה מבני בעולה, הוי צדיקים העמידה לי בחרבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה.

יומא טז:

דאמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה - שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה, אמר: "האל הגדול הגבור והנורא". אתא ירמיה ואמר: גוים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו לא אמר "נורא". אתא דניאל אמר: גוים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו לא אמר "גבור". אתו אינהו ואמרו: אדרבה, זו היא (גבורת) גבורתו: שכובש את יצרו - שנותן ארך אפים לרשעים. ואלו הן נוראותיו - שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות ורבנן: היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה אמר רבי אלעזר: מתוך שיודעין בהקדוש ברוך הוא שאמתי הוא, לפיכך לא כיזבו בו.

רש"י שם

שהוא אמתי - מסכים על האמת ושונא את השקר:

מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דשירה ח'

"מי כמכה באלם יי"מ כמון באלמים מי כמון רואה בעלבון בניך ושותק שנאמר: (ישעיה מב,ד) "החשיתי מעולם, אחריש אתאפק, כיולדה אפעה, אשם ואשאף יחד". לשעבר, אחריש אתאפק"

חדושי אגדות מהרש"א שם

אתא דניאל כו' אתו כו'. נראה דודאי ל"פ אלא דכל א' מהם הוסיף ופיחת בכחותיו וכינויו כפי זמנו שראו ביכלתו וכוחויו של הקב"ה וכולהו אמרו הגדול שבכל זמן ושעה גדולתו מפורסמת מתוך בריאת עולמו ומשה בזמנו שראה גבורותיו ונוראותיו בנפלאות אשר עשה הקב"ה במצרים ובסיחון ועוג ושאר נסי המדבר הוסיף לומר הגבור והנורא אתא ירמיה וראה בדורו וזמנו עובדי כוכבים מרקדין בהיכלו אמר איה נוראותיו כו' וע"כ פחת מלומר הנורא וזה היה בתחלת הגלות בחורבן הבית שעדיין לא נשתעבדו ישראל בעובדי כוכבים והיה אומר הגבור עד דאתא דניאל שהיה בבבל בגולה וראה שעבוד הגלות וע"כ אמר איה גבורותיו ופיחת מלומר הגבור מיהו נורא היה מאחר שלא ראה הוא חורבן הבית שעובדי כוכבים מרקדין כו' עד דאתו אנשי כנסת הגדולה שהיו גם בסוף שבעים שנים של גלות בכל ראו באותן השנים שנצולו ישראל מכמה צרות כגון מעשה המן שנצולו ע"י מרדכי שהיה מכלל כנסת הגדולה חזרו לומר הרי בכל השנים הללו שהארץ אף הקב"ה לרשעים זו היא גבורתו שכובש את יצרו וזו היא מוראו שאומה אחת כו' כמאמרם כבשה אחת בין שבעים זאבים. והיינו דמסיים שיודעים בו בהקב"ה כו'. ולא כזבו בו וכ"א מהם לא כיזבו בו לפי דורו וזמנו שראו בכחותיו יתברך ברוך הוא וק"ל:

"ויתיצבו בתחתית ההר", אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן הדור קבלה בימי אחשוורוש, דכתיב: "קיימו וקבלו היהודים" - קיימו מה שקיבלו כהר.

רש"י שם

מודעא רבה - שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס: בימי אחשוורוש - מאהבת הנס שנעשה להם:

רמב"ן שם

והא דאמר ר' בענין אגדה הא מודעא רבא לאורייתא ומתרץ כבר קבלוה בימי אחשוורוש. ק"ל, וכי מה קבלה זו עושה מסופו של עולם לתחלתו, אם קודם אחשוורוש לא היו מצווים למה נעשו, ואם נאמר מפני שעברו על גזירת מלכס א"כ בטלה מודעא זו. ועוד למה הצריכה לקבלה וברית. ונ"ל לומר, דמתחלה אף על פי שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם הארץ אלא כדי שיקיימו התורה כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות, וכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו, והם עצמן מתחלה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום, אלא ברצון נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, (לפי) [לפיכך] כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ משגלו מסרו מודעא על הדבר מדכתיב והעולה על רוחכם ה' לא תהי' אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, וכדאמר ר' באגדה (סנהדרין קה). רבי יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו וכו' לפיכך כשבאו לארץ בביא' שניה בימי עזרא עמדו מעצמם וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות, והיינו בימי אחשוורוש שהוציאם ממות לחיים, והי' זה חביב עליהם מגאולה של מצרים:

יחזקאל כ

והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן

סנהדרין קה.

שמואל אמר באו עשרה בני אדם וישבו לפניו אמר להן חזרו בתשובה אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור להן (ישעיה נ, א) איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב דוד עבדי (ירמיה מג, י) נבוכדנצר עבדי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כן לפיכך הקדים הקב"ה וקראו עבדו עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי (יחזקאל כ, לב) והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם

אמר להם יחזקאל (יחזקאל כ, לב-לג) "העולה על רוחכם היה לא תהיה חי אני נאום ה' אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם", עד כאן.

הרי במדרש הזה בארו כי היו רוצים הרשעים לפרוק עול, שהיו חושבים כי חבור זה אינו מוכרח, רק אפשרי שיהיה, ואפשר שלא יהיה. והשיב להם יחזקאל כי חבור זה מוכרח, כי הוא יתברך מכריח אותם על זה. ולפיכך כפה עליהם הר כגיגית, במה שהחבור הזה הכרחי, ואינו דבר שאפשר שיהיה, ואפשר שלא יהיה. שאחר שקבלת התורה הוא שלמות כל העולם, איך יהיה בדבר זה אפשרית* כלל.

ולפיכך מסיק שם אחר זה מיד; אמר ריש לקיש, תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם יקבלו ישראל התורה - מוטב, ואם לאו - יחזרו לתהו ובהו. לומר כי לכך כפה עליהם ההר כגיגית, מפני שכך מעשה בראשית תלויים בקבלת התורה. שכשם שבא השם יתברך כל מעשה בראשית, ונתן לכל אחד טבעו אשר יהיה נוהג עליו. כך ראוי שיהיה לאדם השכלי הנהגה שכלית. ודבר זה הוא תורת האדם, אשר התורה היא הנהגתו השכלית, כמו שהתבאר למעלה. ולפיכך היה נתנית התורה על ידי הכרח.

אמנם למעלה בארנו עוד עיקר הטעם. כי מחוייב שיהיה האדם תחת העלה, מצד העלה אשר גזור המצוות עליו, ובוזה האדם הוא תחת רשות העלה. אבל שיהיה תחת העלה במה שהאדם קבל מעצמו* עליו גזרת העלה, אין האדם בזה חבור העלה, כי ראוי שיהיה על האדם משפט העלול. ודבר זה מחייב תורה מן השמים, והוא אחד מן מופתים שמחייב תורה מן השמים. ועיין למעלה (פט"ז) כי הארכנו בזה. ועוד יתבאר אצל (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלהיך וגו'".

ומה שאמר רב אחא 'מודעה רבה לאורייתא'. דסוף סוף היה קבלת התורה בהכרח, ואין זה קבלה גמורה. שצריך שיהיה קבלת התורה ברצון המקבל. וכאשר כפה עליהם הר כגיגית, היה זה הכרח, ולא רצון.

ועל זה אמר, 'אף על פי כן הדר קבלוה בימי אחשוורוש וכו'. ביאור ענין זה, כי בימי אחשוורוש קבלו מצוה אחת מרצונם. ולא גזר השם יתברך דבר זה עליהם, רק הם קבלו מעצמם, והסכים הקב"ה עמם. ומקרא מגילה היא מצוה אחת שנתחדשה, כמו שאמרו שם (מגילה יד.) ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות עמדו לישראל, וכולם לא פחתו ולא הוסיפו על תורת משה חוץ ממקרא מגילה. שמוזה נלמוד כי מקרא מגילה כמו תוספות על התורה. ושם מפרש כי גם מקרא מגילה נרמז בתורה. סוף סוף מקרא מגילה קבלת מצוה ממצוה* אחת ממצוות התורה שקבלו מעצמם, ולא היה זה מצד ההכרח כמו שהיה מתחלה. רק שהיה זה מרצונם, והקב"ה הסכים על ידם. ובוזה היו מקבלים כל התורה מרצונם. שאם המצוה שהיא אחרונה לכל התורה, שהיא מקרא מגילה, קבלוה מעצמם, כי מי הכריח אותם לדבר זה, מכל שכן שאר מצוות שהם קודמים למקרא מגילה, שכלם הם ברצון. ובוזה כאילו היה תחילה קבלת התורה ברצון, כי הוכיח הסוף על התחלה.

ובזה די לבאר כי התורה לישראל ברצון מצד עצמם, אבל הכרחי היה להם מצד השם יתברך. כאשר ראוי לכל הדברים אשר הם שלמות העולם, שראוי שיהיה מוכרח ואינו אפשרי, כמו שהתבאר.

תרגום יונתן על שמות יט, יז

ואנפיק משה ית עמא לקדמות שכינתא דיי מן משריתא ומן יד תליש מארי עלמא ית טוורא וזקפיה באוירא והוה זייג הי כאספקלריא ואתעתדו תחותי טוורא

בפרק רבי עקיבא (שבת פח.). "ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות יט, יז). אמר רב אבדימי בר חמא בר מחסיא, מלמד שכפה עליהם הר כגיגית, ואמר להם; אם אתם מקבלים את התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב, מכאן מודעה רבה לאורייתא. אמר רבא, אף על פי כן הדר קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב (אסתר ט, כז) "קיימו וקבלו", קיימו מה שקבלו כבר, עד כאן.

והתוספות הקשו (שבת ריש פח.), והלא כבר אמרו (שמות כד, ז) "נעשה ונשמע". ותרצו, שמא כשיהיו רואים האש הגדולה יהיו חוזרין, עד כאן. ולפי הנראה אין הדברים האלו ברורים, שנאמר כי ישראל יחזרו מקבלת התורה, אשר לא יסוף זכות זה מזרעם וזרע זרעם עד עולם. ומה זכות הוא זה, שמא אם לא כפה עליהם ההר היו חוזרים, ועוד, יכפה עליהם ההר כשיהיו חוזרין, ולא עתה. ועוד, אם לא היה כפיות ההר רק שלא יהיו חוזרין, הא דאמרין בעבודה זרה (ב:) 'כלום כפיות ההר עלינו', לימא להו כלום אמרתם "נעשה ונשמע" קודם כפיית ההר. שאילו אמרתם "נעשה ונשמע" קודם, היה כופה עליהם ההר שלא יחזרו בשביל האש. אבל כיון שלא אמרו קודם זה "נעשה ונשמע", אין לכפות ההר.

אבל מה שכפה עליהם ההר, שלא יאמרו ישראל אנחנו קבלנו התורה מעצמנו. ואם לא היינו רוצים, לא היינו מקבלים התורה. ודבר זה לא היה מעלת התורה. כי התורה כל העולם תלוי בה. ואם לא היתה התורה, היה העולם חוזר לתהו ובהו (שבת פח.). ולפיכך אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל, רק שהיה הקב"ה מחייב ומכריח אותם לקבל התורה, שאי אפשר זולת זה, שלא יחזיר* העולם לתהו ובהו. ואל יקשה, סוף סוף היה בחנם מה שכפה עליהם הר כגיגית, שהרי כבר אמרו "נעשה ונשמע". דזה לא קשיא, דודאי עיקר הדבר לא היה בשביל שלא יחזרו, דלמה יחזרו, כיון שכבר אמרו "נעשה ונשמע". רק שדבר זה ראוי מצד עצמו, כי איך תהיה התורה, שהיא שלמות כל המציאות, על ידי שכך בחרו ישראל לקבל התורה. ואם כן שלמות העולם היה תולה בדבר אפשרי, שהיה אפשר שיקבלו, ואפשר שלא יקבלו. ולכך כפה עליהם הר כגיגית, שאם לא היו מקבלים התורה, שם תהא קבורתכם*.

ויש לומר גם כן שלכך כפה עליהם ההר כגיגית, שלא יאמרו ישראל כי יהיה חס ושלום בטול לקבלת התורה; כי מרצונם קבלו ישראל, ואפשר להפטר מדבר כזה, שהרי לא נעשה בהכרח, רק היה אפשר לקבל, ואפשר שלא לקבל. ולכך כפה עליהם הר* כגיגית, לומר שהם מוכרחים לקבל התורה. וכל דבר שהוא מוכרח ומחוייב, אין כאן הסרה וביטול, אחר שהוא מוכרח.

וכן מוכרח* במדרש בפסוק (דברים כב, כט) "ולא תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו". כשבא הקב"ה לתת תורה על הר סיני, כפה עליהם ההר כגיגית שיקבלו תורתו. וכיון שכך, הרי ישראל אנוסתו של הקב"ה, ואצל אנוסתו כתיב "ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו". ולא כן אצל מפתה. מפני שמשפט האונס כפי מה שהיה המעשה המאנס*. כי המאנס היה מכריח הבתולה על האישות. וכל דבר שהוא מוכרח, הוא מחוייב*, ולכך "לא יוכל שלחה". כפי אשר הוא עושה בעצמו האישות ההכרחי, לכך לא יסור כלל. ולכך כפה השם יתברך עליהם הר כגיגית, להיות החבור הזה הכרחי. וכל זיווג וחבור הכרחי, אין סלוק והסרה, כמו שהוא אצל המאנס אשה.

ובמדרש, אתה מוצא כשבקשו לפרוק עול בימי יחזקאל, באו מוקני יהודה לדרוש (יחזקאל כ, א). אמרו לו, בן אדם, כהן הקונה עבד, מהו שיאכל בתרומה. אמר להם, יאכל. אמרו לו, אם חזר ומכרו לישראל, אם יצא מרשותו. אמר להם, הן. אמרו לו, אף אנו יצאנו מרשותו של הקב"ה, נהיה כאומות העולם מכחישי ה'.